

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

(201)

SZÉLES KLÁRA

VAJDA JÁNOS ÉS PÓSA LAJOS
EGY LÍRATÖRTÉNETI EPIZÓD

1992.

SZEGED

1992.

SZÉLES KLÁRA

VAJDA JÁNOS ÉS PÓSA LAJOS

Egy líratörténeti epizód

Mi köze lehet egymáshoz e két, életkorban, poétikában, esztétikai minőségben, személyiségként olyannyira eltérő lírikusnak? „Irodalmi” találkozásuk egyszeri, alkalmi csupán. Mégis, a fennmaradt írásos nyomok érdekesek: éppen alapvető különbözőségük jellegzetes — Pósa Lajos személyén, poézisén túlmutató —, típusos kivetítései.

1886. július 18-án, a *Szegedi Napló*ban megjelenik Pósa Lajos *Vajda Jánoshoz* című hódoló verse.¹ Mintegy aláhúzza, versbe foglalja itt (a Tárca-rovatban), azt, amit e lapszám vezércikkében tesz szavá: a nagy költő méltatlan mellőzöttségét. A huszonhatéves újságíró tisztelgése ez a „nagy öreg” (akkor hatvankilenc éves) mester előtt. Ez az az időszak, amikor Vajda János a saját költségen megjelentetett *Vészhangok* című verseskötetének erkölcsi, anyagi bukása óta (1860), hatalmas — tizenkét esztendő — szünet után, újra, különböző módokon és különböző műfajokban próbálkozik közönsége megnyerésével. Összesen tizenkét kötete, kiadványa jelenik meg, de mindannyiszor újabb kudarccal, érdektelenséggel találkozik.² Barátai készülődnek arra, hogy társasággá verbuválódva maguk adják ki a költő műveit.³ A *Szegedi Napló* szerkesztői hozzájárulnak a kedvező hangulatkeltéshez, összekapcsolva ezt saját előfizetési kampányukkal.⁴

Ilyen körülmények között jelenik meg Pósa Lajos verse. Vajda János egy hét múlva, levélben köszöni meg.⁵

¹ Vö. Vajda János *Összes Művei* kritikai kiadás. 10. (Levelezés). Sajtó alá rend. és jegyz. Boros Dezső. Akadémiai, Bp. 1977—, 371.

² 1872. Kisebb költemények. A Kisfaludy Társaság kiadása; 1876. Újabb költemények (saját költségén), ugyanebben az évben *Magyar bors* című anekdotagyűjteményt szerkeszt; 1877. Találkozások, Budapesti éleikép versekben (saját költségén). 1878. Hitágazatok. Quintus álnéven politikai röpirat; 1881. *Összes költeményei* két kötetben, a Nemzeti Könyvtár sorozatban jelennek meg, Abafi-Aigner Lajos a kiadó. Ebben az évben elbeszéléseit is publikálja kötetben, Homonnai Béla álnéven, valamint *Magyar birodalmi politika* című röpiratát P-i Z-th A-1 szignóval, Aigner segítségével hozza nyilvánosságra. 1882. *Szerelem szótára és kalauza* című kötetének megjelenése. 1884. *Dal és beszély* címen Ábel és Aranka elbeszélő költeményét és újabb verseit a Franklin Kiadó vállalja. 1886. *Törzsök Jankó* vagy a három erős ember című verses meséje, majd *A jó egészség és a hosszú élet titka* címmel versesbeszedett egészségügyi tanácsai a Jó Könyvek sorozatban válnak olvashatókká. Mindet gyér visszhang, vagy közöny fogadja.

³ 1887-ben Újabb munkái két kötetben, így jelennek meg egy barátiból alakult társaság jóvoltából, Vajda 70. születésnapjára.

⁴ Vö. 1. sz. jegyzet 371.

⁵ A levelet először Scheiber Sándor közölte: *Két Vajda János levél*. ItK, 1964. 678—689.

Budapest, 1886. július 25.

Igen tisztelt Uram! Kedves jó Kolléga!

Egy rövidebb kirándulásról hazaérve, múlt vasárnap épen itthon, szokott reggeliző helyemen ért a meglepetés, melyben Ön részesített. Nem siettem írni Önnek, mert bizonyos voltam abban, hogy Ön úgy is jól tudja, mennyire képes vagyok fölfogni e kitüntetés egész értékét. De azt mégis meg akarom jegyezni, hogy az elismerésnek minden eddigi megnyilvánulásai között ez volt reám nézve a legnagyobb, legkellemesebb hatású. A mily igaz, hogy „borban az igazság”, olyan való, vagy még inkább az, hogy a szép költeményben is igazságnak kell rejleni, mert különben nem lehetne szép. (...) a valódi költők az igazság csálhatatlan pápai. A dal olyan, mint az imádság: vagy egyáltalán nem imádkozik az ember, vagy ha igen, hát szíve szerint beszél. És aztán, miért is beszélt volna ön nekem egyebet? Forrása a tiszta lelkesedése lehete csupán, a számításnak, személyes elfogultságnak egy makulányi része nélkül! Hát nincs-e bőséges okom büszke lenni az Ön költeményére? Örömet a meglepetés is fokozta, hogy Ön — épen Ön tette ezt!!

Talán az őszön elrándulok megint Szabadkára s ha időm engedi, régi vágyamhoz képest megnézem Szegedet, hogy gyönyörködjem modernsége részleteiben, mert remélem, hogy kor- és divatszerűsödik. És akkor remélem találkozunk, és megöllehetem, mint igazi költőtestvért és szoríthatom becsületosabbjára.

Pályatársi szeretettel

Tisztelő hű barátja:

Vajda János

Ez a levél több objektív és szubjektív tényről tanúskodik. Kiderül belőle, hogy Vajda készült Szegedre, meg akarja nézni a nagy árvíz után újjáépült várost. Útbaejtené, miközben Szabadkára megy, pontosabban a palicsi tóhoz (ő „Pality”-ként említi) szokásos őszi vadász-kirándulásra. Felfigyelhetünk arra is, hogy a közel hetvenéves költő milyen fontosnak tartja — itt az újjáépítés kapcsán — a „kor- és divatszerűsödést”, a „modernséget”. Emlékeztethet ez a kitétele a „Budapesti életkép versekben” — alcímű *Találkozások*-ra, amely költői változatban, verses regény formájában ad hírt erről a korszerűség, modernség iránti vonzalmáról, — még 1877-ben. A hódolat fogadásának módja: jellegzetes Vajda-attitűd. Az akkor oly sokszoros csalódást, kevély költői önérzete új és új megsegényülését átélő művész, immár végletes megbántottsága remeteségébe visszavonulva, kisszámú híveinek hűségnyilatkozatait, ügyében való fáradozását zavarba ejtőnek, mintegy lekötőzőnek érzi. Sértett, ám fokozott büszkeségében ezt úgy hidalja át, hogy nagyúri bőkezűséggel, jókora túlzással válaszol pártfogói gesztusaira. „...El vagyok telve csodálattal és hálával Önöknek irányomban tanúsított nagylelkűségéért... Föl lesznek írva, mint az irodalom pártolás Napoleonjai” — írja a művei kiadását szorgalmazóknak.⁶

⁶ VJÖM Kritikai kiadás 10. és 2. kötete.

Pósa Lajos esetében kisebb a lekötöttség-érzet. Valódi az öröme: az ifjú költőből érdeklődés nélküli lelkesedés szól. Viszonzással nem fukarkodik a pályatárs nagybecsülésének bókolóan túlzó szavaival: Pósa Lajos verse számára „kitüntetés”, minden elismerés között „a legnagyobb, legkellemesebb hatású”; örömet a meglepetés is fokozza, hogy „Őn — éppen Őn tette ezt!!” Kettejük költői világának, a Pósa-vers és a Vajda-líra alapvető távolságát pedig egy — Vajdára ritkán jellemző — tapintatos, s szinte „diplomatikus” fordulattal hidalja át. Kettejük ars poeticájának, szemléletének egyik alapvető különbségéről van szó. Pósa — Vajdához írott versében —, nagyvonalúan, s talán a szelídítés szándékával? a maga módján, leegyszerűsítve summázza a Vajda-líra gondolatiságának lényegét: „Költészeted kezembe adja / A hit erős, szent kötelét.” A kijelentés természetesen fakad a Pósa-poézis gyermeki, s kegyes, felszínes közhelyekben megnyilvánuló gondviselés-hitéből, ámde kevésbé van köze Vajda megvallott kételyeinek mély gyötöréseihez. Válaszlevegében az idős költő kibékítő, közös találkozáspontot keres, egyetértés lehetőségét saját külön igaza megtagadása nélkül. Megleli a szép költemény igazságáról szólva — óvatos általánosságban —, majd a kényes vallási, hitbéli vonatkozást mesterien megkerüli a fordulattal: „...vagy nem imádkozik az ember, vagy ... igen”: fenntartja a lelkiismereti szabadságot, a maga módján, a maga korában rebellis, külön utat járva. A „dal” és „ima” azonosítása pedig „A dal olyan, mint az imádság”, sajátos tétele ennek a Vajda-féle pogányosan keresztény hitvallásnak. Egyenes folytatása, megerősítése ez annak, amit jóval korábban, egyéni, magasszintű mű formájában fejezett ki, *A jáborfa regéjében*. Ott a „dal” úgy tölti be „ima”-szerepét, hogy mintegy orfeuszi varázslatként, ráolvasásként tesz csodát. S akihez szól, a babonás szépségű hölgy is a „Dalima” nevet viseli. Egybehangzóan az „Imába dalba foglalt” Gina-szerelemmel (*Harminc év után*). De nézzük meg közelebről magát a hódoló Pósa-verset!

Vajda Jánoshoz

Napos mezőn elandalogva,
Hol gerle bug, rózsá virul,
Hol mézsovár méhek csapatja
Zümmög a völgy virágirul:
Lángszívedet érzem dobogni
Örök mohó szerelmi vággyal,
Verésiből fakad talán a
Párját hívó édes madárdal!

A harsogó vihart ha hallom,
Mely rázza fenn a bértetőt:
Lelkembe csap lantos zenéje
Fuvallva rá az őserőt,
Elámult lelkemen keresztül
Villámlás közt tisztítva nyargal —
A porba sujt kobzod haragja
S fölemelsz egy szárnyas szavaddal.

Tűnő idők egy-egy csodáját,
Ha látom a nagy üstököst
S elgondolom, hogy fut magában
A csillagok világa közt:
Téged látlak költészetünknek
Te társtalan nagy csillaga!
Nyilként haladsz a büszke pályán,
Keringeni nem tudsz soha!

Ha fölrepülök a magasba
Kutatni a lét titkait:
Ez a roppant nagy végtelenség
Kétségbeejt, szédit, vakít,
Szakadoz a mennybolt köröttem,
Világok hullnak szerteszét —
Költészeted kezembe adja
A hit erős, szent kötelét.

S ha bolygok az erdő homályán,
 Hol az alvó szellő pihen,
 S a bujdosó vad megsebezve
 Elrejtezik bus mélyiben:
 Könnyhullatások közt gondolkod rád,
 Te nagy dalnok, vérző sziveddel!
 Mig haldokolsz árván magányban:
 Az örök hír játszik neveddel.

Gondos számbavétele ez a lassan leáldozás felé tartó, lassan távlataiban kirajzolódó Vajda-költészetnek. A megjelenítés, a versbefoglalás módja pedig mintegy szembe-
 besíti az olyannyira eltérő két költőt — két világot.

Az öt szakasz: öt költői helyzet, mind egy-egy karakterisztikus motívum-sora Vajda lírai univerzumának. A „mohó szerelmi vágy”, a „harsogó vihar”, a magányos üstökös, kétségbeejtő végtelenség, homályos erdőn bolyongás képei, valóban a Vajda-poézis kontúrjait érzékeltetik hűen, ahogyan azok a fogékony költőtárs lelkében tükröződnek. Ugyanakkor e fogékony-ság korlátait, a tükröződés körvonalainak elmosódottságát is követ-hetővé teszik.

A nagy költő előtt tisztelegve helyenként saját szavaival, mintegy belső idézésként jeleníti meg Pósa Lajos a jellegzetes Vajda-képeket. A Vajda-kifejezéseket saját áhítatos lelkiállapotai foglalatában interpretálja, s így, akaratlan hatástalanítja őket. A „mészovár méhek” Vajda érzeki varázslataiból kerültek ide — akár az előző évben megjelent *Kísér-
 tetekből*. („...mint a méz a méheszárnyon, / Már csak az ingó játszi árnyon / Szállongó
 illatár beszél / Az isteni gyönyörrel, melybe’ / Erdő-mező alél pihegve;” /. Csakhogy az
 „isteni gyönyör”-rel, egyetemes érzékiséggel átítatott vajdai táj itt jólismert, illedelmes
 idillé törpül: gerlebugással, rózsaviritással, zümmögéssel társítva. S ahol a merész Vaj-
 da-tűlzások nyomába szegődne, ott oly módon él a költői szabadsággal, hogy vakmerő
 hasonlat helyett szónokias, avult, sikerületlen nagyotmondás kerekedik csupán. („Lángszí-
 vedet érzem dobogni / ... / Verésiből fakad talán a / ... madárdal!”) Hasonlóan jár akkor,
 amikor a „harsogó vihar”, tisztító „villámlás” haragvó, prófétikus költőjét idézi. Vajda
 eredeti közegében — többek között — így találkozunk a képekkel: „Olyan vagyok, mint
 olly idő / Mely a vihart előzi meg; / Csendes, sötét, kétségbeejtő, / Tűzet hányandó bérc
 vagyok, / Még ajakam csöndes, de rajt / Mindent megégető harag / Dühös tajtéka sus-
 torog.”⁷ Pósa versében a vihar „harsogó” jelzője, s az, hogy „rázza fenn a bérctetőt”, a
 kép erőteljességének felfokozása helyett erejét veszti. S ez csak folytatódik az „őserőt
 fuvalló”, lelkébe csapó „lántzene”, s a porbasujtó „kobzod haragja” összetételek, hitel-
 telenné vált, elkoptatott szavak, szókapcsolatok, „szárnyas szavak” emlegetésével.

A hódoló költemény középpontjába állítja az üstökös-metaforát. Itt szinte szó
 szerint Az üstökös kitételeit építi saját strófájába. S a következő két versszakban is erre
 törekszik. A végtelenség, világok széthullásának kataklizma-élménye éppúgy, mint a
 sebzett vadat mélyében rejtő erdő borongása Vajda-versek képeit, szavait idézi. Amit Pósa
 hozzátessz, az a (már említett) „hit erős, szent kötele”, illetve a verset lezáró érzelmes

⁷ Költő barátomhoz.

sorok tropusai: a „könnyhullatás közt” rágondolás; s a „nagy dalnok” víziója, amint „vérző” szívvel, „árván magányban” haldokol. Ezek, a tisztelgő óda szerzőjének saját forrásaiból merített részek nemcsak kora igénytelen, sekélyes költészetének sablonjai, szóvirággá üresedett kifejezések; hanem pszichikai indíttatásaikban is századeleji, múlt (18.) századi érzékenység-eszményre utalnak: a szentimentalizmus, majd biedermeier könny- és vérző szív-kultuszára.

Az önmagában nem különösen figyelemreméltó Pósa-vers érdekes dokumentuma a két — olyannyira más úton járó költő — irodalmi „találkozásának”. Ugyanakkor e „találkozás” emberi, és különböző értelemben vett költői szempontú viszonylagosságának. Az ifjú újságíró-verselő kétségtelen hódolatát akarva-akaratlanul éppen annak a szemléletnek a jegyében, s megfelelő stílus-eszközei segítségével fejezi ki, amelyet a dicsőített mester meghaladott.⁸ Nemcsak két költő, hanem két, alapvetően eltérő művészi világ: két felfogás, két stílus az, amely a találkozás látszata mögött összeütközik. S immár az utókor szemével nézve, e „generációs” ütközésben a huszonhatéves bizonyul avultnak és az „öreg” Vajda — az úttörő fiatalnak.

⁸ A Vajda-költészet egészére gondolunk, főként remekeire. Helyenként — s nemcsak zsenyéinél, hanem más, gyengébben sikerült verseiben is — maga is akarva-akaratlan, vissza-visszatér az elhagyott, avult kifejezés-módhoz, kora divatos, sekélyes közhelyeihez gondolatban, stílusban. Vö. Gyermekkorom tájéka, A meyerlingi halott, Idyll stb.

KLÁRA SZÉLES

JÁNOS VAJDA UND LAJOS PÓSA
Eine lyrikhistorische Episode

Die Dichtkunst und Person von János Vajda und Lajos Pósa können aus mehreren Sichten für ganz verschieden gehalten werden. Das diesmal dargestellte Gedicht von Lajos Pósa, ein Lobgedicht an Vajda, ist also eine zufällige Episode. Aber eben in diesem Sinne ist es geeignet, als literatur- und stilgeschichtliches Dokument ausgewertet zu werden.